

6.3 A rövidített címleírások katalógusának elvei

Fő követelmény, hogy nehézségek nélkül előállítható, könnyen használható mutató legyen, mégpedig két szempontból: annak a gyűjteménynek mutatója, amelyet tükröz, és mutató a bibliográfiákhoz, a nagykönyvtárak nyomtatott katalógusaihoz.

A rövidített címleírások katalógusa nem foglalkozik az „*intellektuális felelősség*” kérdésével, nem dönt a fő- és melléklapok kérdésében, hanem minden esetben *minden műről több helyre helyez leírást*:

- a közreműködő személyekről,
- a közreműködő testületekről,
- a címekekről.

A leírások azonosak, csupán a besorolás rendjében permutáltak.

Készítésének négy alapszabálya van:

I. Közreműködő személyek

- minden könyv egy címleírást kap az elsősorban közreműködő személy neve alatt,
- kivételesen két szerzői név is lehetséges: pl. a klasszikus mű szerzője és a kiadója és/vagy fordítója; a levélváltás mindkét szerzője; az emlékirat szerkesztője és megemlékeztetve stb.

Hogy egy személy fő közreműködőnek számít-e, azt nem az intellektuális felelősség határozza meg, hanem a könyvből, elsősorban a címdalból kell megállapítani.

II. Közreműködő testületek

- a német címleírási szabályzat értelmében szerzőnek tekintett testületek,
- kongresszusi jelentések két helyre kerülhetnek: a kongresszus elnevezése és a rendező testület neve alá.

III. Címekek

- minden könyv a címéről is kap leírást,
- kivételesen ismert, idézett címről is készülhet címleírás.

Az I–III. alatti legfontosabb egyszerűsítések:

- a személynév kezdőbetűre korlátozása,
- az álneveknél, anonimáknál a tényleges név kikutatása elmarad,
- a testületi nevek nem egységes idézéséből adódó nehézségek áthidalására két megoldás is lehetséges: a legismertebb alak alkalmazása, utalás a legfontosabb variánsokra; vagy a német rövidített címleírási szabályzatnak megfelelő alak alkalmazása,
- a címekekben szereplő számok, szimbólumok, rövidítések besorolásuk szerint kerülnek leírásra.

IV. További adatok

Rövid kiadásjelzés, megjelenés helye és éve.
A terjedelem egyszerűsített jelzése.

6.4 A géppel olvasható adatok hasznosítása

Különbséget kell tenni a folyamatosan felhasznált adatok és részletes katalógus egyszeri retrospektív átvitelének rövidített alakja között. Technikailag mindkettő megoldható.

6.5 Záró megjegyzések

Az együttműködésen alapuló katalogizálásban egységre van szükség, ez vonatkozik a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjére is. De országos és helyi szinten a különböző igények kérdéssé teszik az egységes szabályokat. Egységes szabályok alkalmazása is majdnem kilátástalan feladat, ugyanazon mű leírásában is eltérően értelmezik az adatokat a katalogizálók. Ezzel szemben *a rövidített leírás használata gyorsabb és biztosabb*.

- Nagyobb a valószínűsége annak, hogy egy hivatkozás és címleírása „összecseng”.
- A hiányos hivatkozások esetén rendszerint a hiányos névalak okoz nehézséget, ezt ellensúlyozza a cím alatti beosztás.
- Csökken a hibás besorolás következtében elkallódó címleírások lehetősége, minthogy a leírásokat több helyre osztják be.

A tanulmány *149 tétel bibliográfiával zárul*, amely a kérdéskör tüzetes irodalomjegyzékének tekinthető.

/WEICHERT, M.: Kurztitelkataloge. Dargestellt unter besonderer Berücksichtigung der anglo-amerikanische Literatur. = Bibliothek, Forschung und Praxis, 3. köt. 3. sz. 1979. p. 137–158./

(Faragó Lászlóné)

Elgondolások a katalogizálás munkahelyének ergonómiai kialakítására

A munkahely kialakításával kapcsolatos követelmények spektruma még messze nincs feltárva, ezért most csak egy összetevőjével – egy könyvtár katalogizáló osztályának egyetlen munkahelyével – foglalkozunk.

A munka világa az utóbbi években egyre inkább humanizálódott. Előtérbe került az ember és a munka egymáshoz való viszonyának kérdése. Ennek tana –

1950 óta ergonómia néven – az emberi szervezet sajátosságaival és képességeivel foglalkozik, figyelembe véve a fizikai és lelki tényezőket is. A cél az emberi teljesítőképesség fenntartása. A környezeti feltételek és a munkateljesítmény összefüggésének felismerése meghatározott munkamódszerek és eljárások, valamint megfelelő munkaeszközök és munkahelyek kialakításához vezetett.

A továbbiakban ergonómiai szempontokból egyetlen munkahely kerül vizsgálat alá – az adatvégállomás képernyője előtt dolgozó katalogizálóké. Magára az új munkaeszközre eközben azonban nem szabad olyan hibákat varni, amelyek más forrásból, nevezetesen az ember-gép-környezet viszonyának célszerűtlen kialakításából erednek.

A munkahelyi körülmények vizsgálatánál az irodai berendezések *három generációját* különböztetik meg.

Az első az iroda születése (1850–1950). Berendezéseit íróasztalok, egyszerű szekrények, fiókok jellemzik.

A második az 1920-as évek elejétől 1970-ig tart, amikor is az irodai munka finomul, a másolás elterjedésével több lesz az irat, nő a nyilvántartások száma. A bútorok között immár rendszerezésre alkalmas fiókok, polcok találhatók. *Megjelenik a technika:* feltűnnek az írógépek, a mechanikus számítógépek, a villanyárammal működő berendezések, majd az íróasztallámpák, asztali telefonok, diktafonok és lyukkártyaberendezések is. Az ipar rendszerezésre alkalmas íróasztalokat tervez, karto tékszekrények, függesztett irattartók készülnek, amelyeket folyamatosan fejlesztenek.

A harmadik korszaknak az 1970–80-as évek tekinthetők, amikor a berendezések a mind fejlettebb technikához és szervezéshez alkalmazkodnak. A 80-as évek most induló berendezési generációjától *a szervezés, a technika és a berendezés* egységét remélik.

Eddig az ipar nem nagyon reagált az új technikai követelményekre, pl. igen későn figyelt fel a zajártalmakra és azok kiküszöbölésére vagy legalább csökkentésére. Az adatfeldolgozógépek, lyukszalagírógépek zajcsökkentésével alig foglalkoztak.

A mechanikus készülékeket azonban fokozatosan felváltják az elektronikus berendezések. Nincs messze az az idő, amikor a könyvtárakban az adatvégállomások ugyanolyan magától értetődően lesznek jelen, mint ma a mechanikus munkaeszközök. Az NSZK irodáiban 1978-ban mintegy 100 ezer adatvégállomás működött, a várható évi növekedés 30%. Az új technika hihetetlen előnyökkel, de megfelelő előkészítés hiányában előre nem sejtett hátrányokkal is járhat. A képernyő új munkaformát is hoz magával, a géppel folytatott dialógust. Ez nagyobb követelményeket is támaszt a munkatársakkal szemben, többek között a számítógéppel kapcsolatos alapismereteket, magasabb képesítést stb. *Az átmenet az új technikára sok vitával és félreértéssel jár.* E tanulmány célja, hogy ezekből néhányat eloszlasson, és a könyvtárakban végzett munkát vonzóbbá tegye.

Az NSZK Munkaügyi- és Szociális Minisztériuma megbízásából végzett kutatás a képernyővel felszerelt munkahelyeken a munkahely és az ember fizikai és lelki működésének viszonyát vizsgálta.

A bielefeldi Egyetemi Könyvtár (Universitätsbibliothek Bielefeld) 1972-ben kezdte meg – párhuzamosan a lyukszalagberendezésekkel folytatott „hagyományos” katalogizálással – *az adatvégállomás felhasználását* a címleírásban. Ergonómiai kérdésekkel akkor még nem foglalkoztak. A lyukszalaggépeket 1975–76 folyamán váltották le, ami nem ment egészen zökkenőmentesen. Az új technika megkövetelte *a teljes munkahelyi átszervezést.* Az ergonómiai szempontból optimális adatvégállomásos munkahely végső soron nemcsak az ott dolgozók számára szociális szükséglet, hanem egyben költségcsökkentő, hatékony eszköz is. Az optimális munkahely megelégedést vált ki, lehetővé teszi a mennyiség és a minőség növelését.

Az optimális munkahelyhez többszörösen változtatható *munkaszal* is tartozik. Szabályozására van szükség, nevezetesen a használó és a képernyő, a használó és a billentyűzet, a képernyő és a billentyűzet és végül a használó és a feldolgozandó anyag (pl. könyv stb.) relációjában. Ma már természetes követelmény, hogy a billentyűzet nem kapcsolódhat mereven a képernyőhöz, moduláris rendszert kell esetében kialakítani. A billentyűzet vizuális felépítése is kihat a teljes munkafolyamatra.

A szék, az asztal, a munkaelemek elrendezése csupa olyan tényező, amely a moduláris felépítést követeli meg. A gyakran változó távolságok, a lakótérben bekövetkezett eltolódások állandó alkalmazkodásra készítik a dolgozót, amihez testtartását is meg kell változtatnia. A távolságok helytelen megválasztása a szem túlerőltetéséhez vezet, ami a munkahelyi fáradtságnak 60–70%-ban okozója.

A már említett kutatás foglalkozik *a dolgozó testtartásával,* támaszkodási pontjaival a képernyő előtt. A három magasság (asztal, szék és lábtámasz) közül csak az egyik lehet rögzített, a másik kettőnek állíthatónak kell lennie.

A munkahelyet *egyéb tényezők* is befolyásolják. A változó munkaerőn, új feladatokon, eljárásokon és berendezéseken kívül a vizuális hatások, a világítás, a hő- és zajártalmak, a légnedvesség, a munkaeszköz elhelyezése, a képernyő tükröződése, az adatmellékletek minősége és végül maga a munkaszervezés tekinthető ilyen tényezőnek.

A munkahely optimuma a változtathatóságból és a rugalmasságból adódik, ezért a mindenkori használó igényeihez kell pl. a magasságot, a billentyűzetet és a képernyő közötti távolságot beállítani.

Bár az irodaberendezésekre vonatkozóan több érvényes DIN szabvány és egyéb előírás látott már napvilágot, ezzel a speciális munkával kapcsolatban még csak

próbálkozásokkal, tervezetekkel találkozhatunk.

Az irodalomból megállapítható, hogy a *képernyő előtti munka megtámadhatja a szervezetet*, csökkenti a koncentrációkészséget, idegességet okoz, sőt újfajta szemártalambhoz is vezethet. Ezért az adatvégállomás előtt el kell kerülni a hosszantartó, megszakítás nélküli munkát.

Bielefeldben fokozatosan javították a munkakörülményeket, és végül *sikerült is a munkahelyet optimálisan a dolgozó emberhez igazítani*. Különös figyelmet fordítottak a munkaszervezésre: a munkaköröket kibővítették, bevezették az egyes munkafeladatok megcserélését (azaz az egyes dolgozók a nap folyamán váltakozó munkahelyeken dolgoznak), a gép előtt végzendő munkába pedig szüneteket iktattak. Az irodai munkát nem lehet sportnak tekinteni, inkább a távfutáshoz hasonlít, elviselhető középtempóval. A munkaidő 10%-a rövid pihenőkre fordítható, 20% pedig a tárgyra vonatkozó és társadalmi jellegű kötetlen kommunikációra, 70% lehet a feladat tényleges megoldására fordított idő.

Az adatvégállomások használata a könyvtárban eltér a más intézmények gyakorlatától, mások a követelményei is. Így pl. az asztaloknak a feldolgozásra kerülő könyvek miatt nagyobb teherbíróképességgel kell rendelkezniük, míg másutt legfeljebb iratokat, adatlapokat helyeznek rájuk. Bielefeld ezért 17 irodabútorokat gyártó cégtől kért ajánlatot, és négynek a termékével folytatott kísérletet. Az eredményt – az előnyöket és a hátrányokat – táblázatban foglalták össze. Sajnos, kitűnt, hogy az előállítók még mindig nem ismerték fel a tényt, hogy az ember variábilis! Egyébként az a furcsa helyzet állt elő, hogy a hardware egyre olcsóbb, az irodai bútorok ára pedig egyre magasabb lett.

Végül is Bielefeld erőfeszítései a munka és az ember fiziológiai adottságai közötti viszony optimalizálása érdekében – természetesen egyéb tényezőkkel együtt – teljesítménynövekedéshez vezettek a katalogizálásban is. Ugyanakkor minden munkatársat figyelmeztettek arra, hogy egy munkahely rendszerint olyan jó, amennyire lehetőségeivel élni tudnak.

/SCHUEGRAF, W.-D.: Überlegungen zur ergonomischen Gestaltung des Arbeitsplatzes in der Katalogisierung. = Bibliothek. Forschung und Praxis, 4. köt. 1. sz. 1980. p. 43–51./

(Faragó Lászlóné)

HEBIS – közös katalogizálás és információkeresés a hesseni könyvtárakban

HEBIS – rendszertervezés

A könyvtári szervezet végső soron információszervezés. Hagyományos eszközei a használatra orientált felépí-

tésű katalógusok és jegyzékek. Újabb rendszerező és tájékoztatói eszköze az online módon hozzáférhető adatbank.

A hesseni könyvtárak információs rendszere, a *HEBIS (Hessisches Bibliothek-Informationssystem)* keretében – a Frankfurt am Main-i kommunális területi számítóközpont közreműködésével – a közös katalogizálás olyan változata jött létre, amely problémára orientált információkereső komponenseket tartalmaz.

Nem jó, ha egy rendszer tervezése és megvalósítása között 3 évnél több idő telik el, a sokféle külső tényező ui. veszélyezteti az „érzékeny” elméleti felépítményt. A tervezés és a megvalósítás komplex probléma, különösen akkor, ha a hardware és a software területén kísérleti jellegű megoldásokat kell találni.

A kulturális intézményekben rendszerint nem áll rendelkezésre kellő számban olyan szakember (analitikus, rendszerprogramozó, felhasználás programozó, online technikus), akinek megfelelő adatfeldolgozási gyakorlata is van. Az e területen képzett személyzet hiánycikk a könyvtárakban. Még a frankfurti területi számítóközpont sem volt abban a helyzetben, hogy az információs politika szempontjából annyira fontos rendszert kiteljesítetten valósítsa meg rövid idő leforgása alatt. Az ismeretei ugyan megvoltak ehhez, de a kellő számú személyzet hiányzott. A HEBIS keretében a tervezéssel és programozással 16 személy foglalkozik, ebből 4 külső munkatárs.

A tervezőcsoportnak a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* által diktált feltételek rendkívüli megterhelést jelentettek, ezek azonban egytől-egyig olyan alapvető kívánalmak voltak, amelyek a jövőbeni felhasználást kedvezően befolyásolják. E követelmények közül ki kell emelni: a *HEBIS egyaránt legyen alkalmazható az IBM és a SIEMENS gépekre; a kódolásra valamelyik magasabb szintű, lehetőleg a PL/1 programnyelvet kell alkalmazni*. Az első követelmény szabad választást hagy a felhasználónak, a második részben ellentmond az elsőnek, ugyanis a PL/1-et az IBM fejlesztette ki, és jelenleg nem kompatibilis a SIEMENS gépekre.

Tervezés metszési helyek alapján

Bár egyelőre egyetlen lépésben a teljes integrált rendszer (becsült szükséglete 120 ember/év) nem valósítható meg, a tervezés a rendszer egészét vette figyelembe. Első lépésben a jövő integrált információs és igazgatási rendszerének a magja, a terület szükségleteit fedező, a közösség szempontjait figyelembe vevő katalogizálás valósul meg. Eközben számolnak a későbbi kiterjesztés lehetőségeivel is (szövegviszakeresés, szerzeményezés, kölcsönzés, valamint az ODIN és EURONET rendszerekhez való csatlakozás).